

Jednání I. sekce bylo zahájeno referátem P. Olivy o aktuálních úkolech studie dějin antického starověku. P. Oliva úvodem zdůraznil, že dějiny antického starověku mají u nás starou tradici, zůstávaly však dlouho v zajetí klasické filologie. V posledních letech bylo však, zejména díky pomoci a příkladu sovětské vědy dosaženo v oblasti dějin starověku některých úspěchů. Referent potom mluvil o úkolech, které dosud na historiky starověku čekají. I nadále je třeba věnovat pozornost otrokářskému městskému státu (*polis*), zejména i jeho ideologii. V římských dějinách je hlavním úkolem studium vzniku, charakteru a krize římského impéria, při čemž je třeba věnovat zvláštní pozornost oblastem sousedícím s našimi zeměmi. Stálou pozornost si také vyžadá buržoasní historiografii zanedbávané studium postavení pracujících mas antického světa. Při všech těchto úkolech je třeba skoncovat se starým evropocentristem. Zde bude zvláště důležitá spolupráce orientalistů.

Je ovšem třeba prohloubit i mezinárodní spolupráci s historiky sprátených zemí. Pracovníci v oblasti dějin antického starověku však nesmějí ulpívat jen na řešení vlastních vědeckých problémů svého období, nýbrž musejí daleko více než dosud zaměřovat svou práci proti buržoasním falsifikacím antických dějin. Referent ukázal dále na řadě příkladů, jak i problematika starověkých dějin může sloužit jako ideologická zbraň v rukou buržoasie. Závěrem zdůraznil, že ovšem současně s tím je nutno daleko více než dosud seznamovat naši veřejnost s výsledky marxistické historiografie v oblasti antických dějin.

S diskusním příspěvkem k referátu s. Olivy vystoupil J. Pečírka. Mluvil o tom, jaké zkušenosti má katedra věd o antickém starověku na pražské universitě s kolektivní vědeckou prací. Kolektiv katedry pracuje jednak na pracích popularizačního rázu, a docílil zde už významných úspěchů, jednak také na velké kolektivní vědecké práci, na zkoumání mušty řeckého městského státu (*polis*). Úkol je to velmi náročný, dosavadní zkušenosti však ukazují, že je reálný, a že bude se zdarem ukončen. O mezinárodní spolupráci a mezinárodních vztazích v oblasti dějin antického starověku mluvil s. J. B u r i a n. Spolupráce se rozvíjí ve formách vědecké práce, čeští badatelé pracují i na kolektivních mezinárodních themech.

V další části svého zasedání se sekce zabývala otázkami medievistiky. Úvodní referát pronesl F. Graus. Řekl, že přestože vydání prvního dílu Přehledu bylo nesporným úspěchem, není možno zavírat oči před nedostatky, které se dosud objevují, nedostatky jak faktografického, tak ideologického rázu. V medievistice totiž sama problematika nenutí historika k takovému

zaujetí stanoviska jako v oblasti dějin novějších, takže právě zde hrozí nebezpečí určitých pozitivistických tendencí. S těmi je třeba se hned v zárodku vyrovnat. Avšak i v našich faktických vědomostech jsou dosud mnohá bílá místa, takže Přehled sám se mnohdy musí opírat o hypotézy. Je nutno si tato bílá místa uvědomit a postupnou prací je zaplňovat. Zvýšené pozornosti si zaslouží především otázky počátků feudalismu. Zde je především třeba zhodnotit výsledky rozsáhlých archeologických výzkumů poslední doby. Tady budou historikové muset překonávat i určité překážky ideového rázu, které na jedné straně vedou k neoromantismu a na druhé straně vedou k pouhému ulpívání na popisu materiálu a vyhýbání se historickým závěrům. Celou otázku je pak bezpochyby nutno řešit v rámci dějin obecných. Druhým velkým problémem, kde jsou dosud medievisté mnoho dlužni, je kolonizace. Na toto období se především soustřeďuje nápor německé revanšistické historiografie a s ní je třeba se vyrovnat. Tzv. politické dějiny jsou pro značné úseky v podstatě zpracovány, je však třeba doplnit ta období, která dosud zpracována nejsou. V oblasti hospodářských dějin je situace opačná. Zde chybí syntetické práce téměř úplně. Je třeba doplnit mezeru dějin zemědělství pro období husitské a pohusitské a zvláštní pozornost bude nutno věnovat dějinám měst, především zrevizovat otázku jejich počátků. Téměř úplně byly také zanedbávány dějiny myšlení. Chybí nám dosud jakákoli práce o vývoji myšlení lidu, v líčení husitského myšlení přžívá protestantská koncepce apod. Vedle těchto vlastních historických úkolů poukázal referent konečně na nutnost rozvoje pomocných věd historických, jak jejich klasických disciplín, tak i oborů nových.

O důležitých problémech slovenské medievistiky promluvil P. Ratkoš. Zvláště se dotkl některých otázek, společných českým a slovenským historikům. Dokazoval, že pojetí počátků feudalismu v Čechách je možno a je třeba přiblížit k stanovisku, jaké zaujímají slovenští historici, posunout zejména počátky feudalismu až do 9. stol. Podrobně potom probíral problematiku *myfeteuse* na Slovensku v jejich souvislostech s ostatními slovanskými zeměmi. Konečně si všiml otázky vytvoření a vzniku kapitalistických vztahů v hornictví a některých dalších problémů práce slovenských medievistů.

Do diskuse k oběma referátům se přihlásil M. Štěpánek. Mluvil o některých otázkách vztahu archeologie a historie, zejména upozorňoval na nebezpečí, které přináší určitý strach před závěry u části archeologie, nebezpečí, které je větší než druhý extrém — přeceňování průkaznosti archeologického materiálu.

D. Třeštík ve svém příspěvku upozorňoval

na politickou stránku starých i současných buržoasních výkladů kolonisace a na nutnost širší práce na tomto poli, práce, která by čelila buržoasním revanšistickým názorům.

K některým bodům referátu s. Ratkoše zaujal stanovisko Z. Fiala, zejména však se přimlouval za to, aby větší pozornost byla věnována i otázce tzv. poměru Čech ke středověké říši. I tato otázka má určitý politický aspekt, revanšistická historiografie dokazuje, že české země byly vždy ve svazku říše. Zbavíme-li však skutečný tehdejší stav pozdějších nánosů, ukáže se, že mimo oblast nadstavby a ideologie nic podobného neexistovalo.

Zasedání sekce pak pozdravila prof. E. Maleczynska z Vratislavi a seznámila účastníky zasedání se stavem a hlavními úkoly polské historické vědy ve Slezsku. Zdůraznila, že právě zde je třeba široce založené spolupráce mezi historiky českými i polskými, že je třeba v otevřené diskusi řešit otázky dotýkající se dějin obou národů. O otázkách spolupráce archeologie s historií promluvil pak akademik J. Böhm. Vzájemná konfrontace obou disciplín, zejména v tom časovém úseku, kde se navzájem stýkají, vyvolává i různé námitky. Archeologové skutečně mají snahu své prameny poněkud přeceňovat a na druhé straně se skutečně někde projevuje sklon k pouhé deskriptivnosti. To má své objektivní příčiny ve velké přetíženosti archeologů úkoly nesouvisejícími přímo s jejich badatelskou prací, ovšem i v určité afilozofičnosti, kterou budou muset archeologové nutně překonat. Dále promluvil akademik Böhm o některých novějších výzkumech a jejich významu pro historii. Zejména si všiml podrobně objevů nových kostelních staveb na Velké Moravě.

Prof. H. Herbst z Varšavy ve svém příspěvku informoval účastníky zasedání o otázkách studia počátků měst v Polsku a vyzval české historiky k širší účasti na diskusi o počátcích slovanských měst, která se v nejbližší době rozvine.

V diskusi dále vystoupil akademik B. A. Rybakov. Upozornil na řadu problémů společných všem českým i sovětským historikům jako je etnogenese Slovanů, rodové zřízení u Slovanů a jeho rozpad, otázka svazů kmenů a konečně i vznik státu. Zde, v otázce vzniku státu, nabývají zvláštní důležitosti nové objevy na Velké Moravě, protože vyvracejí jednoznačně všechny normanistické teorie. Význam těchto objevů je tedy bezesporu evropský.

Za právní historiky promluvil V. Procházkva. Připomněl práci skupiny českých i slovenských právních historiků, která je vzhledem k tomu, že jich není tak mnoho, nemalá. Polemisoval pak s některými názory na emfiteusi jako na pojem čistě ekonomický.

J. Janáček se dotkl ve svém příspěvku otázky vzniku mnohonárodnostní habsburské monar-

chie ve střední Evropě. Upozornil, že otázku nelze zužovat na oblast politických dějin, volba Ferdinanda I. byla způsobena obecnějšími příčinami, sociálněekonomickým postavením feudální třídy v českých zemích na jedné straně, a formováním reakčních sil pod vládou Habsburků na straně druhé. Nelze také přeceňovat otázku vzájemné obrany proti Turkům.

Jednání druhého dne zasedání sekce zahájil svým příspěvkem prof. J. Šebánek. Promluvil o postavení pomocných věd historických v rámci naší marxistické medievistiky. Pomocné vědy historické nesmí ustrnout v rámci pouhé specialisace, musí se vždy snažit svými vlastními prostředky přispět k řešení zákonitostí společenského vývoje — pak se stanou integrující součástí společenských věd. Prof. Šebánek to pak doložil na příkladu diplomatiky. V další části svého příspěvku se zabýval podrobněji některými konkrétními potřebami rozvoje pomocných věd historických jako ediční činnosti apod.

O problematice pomocných věd historických na Slovensku promluvil pak prof. A. Húščava. Zdůraznil, že prvořadým úkolem pomocných věd historických na Slovensku je zapojit své snažení do celkových snah slovenské historiografie. To vyžaduje prohloubit práci na řadě úseků a věnovat pozornost řadě otázek, které prof. Húščava podrobně probral.

Za numismatiky promluvila E. Nohejlová-Prátová. Zamyslela se znovu nad definicí a úkoly numismatiky. Zvláštní pozornost věnovala novým metodám jako metrologickým měřením apod. a jejich významu pro historii, zejména pro dějiny cen a mezd.

Z. Antoš, který se ve svém příspěvku zabýval některými ideově politickými otázkami studia starších dějin, poukázal na to, že ačkoliv prvořadost úkolu zpracovávat nové a nejnovější dějiny je evidentní, bylo by škodlivé a falešné podceňovat roli historie starších období. Je pravda, že někteří, zejm. mladí historikové, kteří nejsou politicky těsně spjati s dělnickou třídou, našli v dějinách feudalismu své „zavětrné období“. Z toho je třeba vyvodit důsledky pro další výchovu mladých kádrů, odstranit praxi, která z dějin feudalismu dělá vědu zajímavou, ale dnešku málo říkající. Dějiny feudalismu mají a mohou být vědou potřebnou, živou a bojovnou, jak to ukázal B. Engels ve své Německé selské válce, či jak to dokázali naši marxističtí historikové Graus, Fiala či Macek. Na úseku dějin feudalismu se jeví nutnost jisté tematické aktualisace, je třeba, aby medievalisté hluboce poznávali a žili současnost, pak vytvoří i bojovnou, pro dnešek potřebnou vědu. Neznamená to však, že se nebudou zpracovávat témata jako vývoj českého obchodu po Labi atd., ačkoliv jejich cena a potřebnost pro synthetisující práce může nehistorikovi uniknout.

Na programu zasedání sekce byla dále diskuse o referátu A. Klímy a J. Macůrka: K otázce

přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě (16.—18. století), který oba autoři připravili pro mezinárodní kongres historiků ve Stockholmu v roce 1960. Text referátu byl účastníkům zasedání rozdán. V úvodu A. Klíma ukázal, že thema přechodu od feudalismu ke kapitalismu bylo určeno mezinárodním komitétem v Lausanne. Oba autoři nesouhlasili s časovým vymezením referátu na dobu 16. až 18. století, protože jsou toho názoru, že problematika přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě nekončí v 18. století. Referát sice vypracovali ve stanoveném rozmezí, na některých místech však poukázali na to, že koncem 18. století nepovažují tento problém za vyřešený. V další části svého vystoupení oba autoři načrtli hlavní myšlenky svého referátu.

O otázce přechodu od feudalismu ke kapitalismu probíhají stále diskuse a mnoho otázek je třeba objasnit teprve novým historickým materiálem a jeho rozbořením. Za této situace si referát podle A. Klímy nemůže činit nárok na vyřešení celého problému. Oba autoři se proto pokusí: 1. o jeho vymezení, 2. o shrnutí současného stavu řešení jednotlivých otázek, 3. o vymezení některých shodných i rozdílných rysů přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě. Hlavně půjde autorům o srovnání faktorů, které vedly ke kapitalismu.

V další části referátu s. Klíma ukázal na dlouhodobost celého procesu a na význam manufakturní výroby při přechodu od středověkého řemesla ke kapitalistické tovární výrobě. Zde měla největší význam výroba textilní. Oblast střední Evropy chápou oba autoři jako území někdejšího středního a východního Německa, Polska, Československa, Rakouska, Maďarska a částečně Rumunska (Sedmíhrad). Tato oblast měla podle autorů mnoho společných rysů v období 16.—18. století, které ji odlišují od ostatního světa.

Na základě rozboru konkrétní situace docházejí autoři k závěru že rozhodujícím stupněm na cestě od feudalismu ke kapitalismu v českých zemích není teprve rok zrušení roboty [1848] či zrušení nevolnictví [1781], nýbrž řada desetiletí před tím. Ojedinelé kapitalistické prvky se však v českých zemích objevují již v 16.—17. století, a to jak v zemědělství, hornictví, tak i v průmyslové výrobě. Režijní velkostatek sice nelze přes velký rozmach zbožní výroby označit za kapitalistický podnik, avšak jeho existence v 16.—17. století připravovala předpoklady a podmínky pro vznik kapitalistických vztahů v zemědělství. Také vývoj manufaktury je třeba klást do třicátých let 17. století a nikoliv až do prvních desetiletí 18. století. Již v 16. a zejména v 17. století jsou v českém vrchnostenském podnikání náznaky přeměn ve výrobě i ve výrobních vztazích a to kvantitativní i kvalitativní. Podle A. Klímy a J. Macúrka

jsme již v této době svědky jakési dvojkoľejnosti českého života, vzájemného soužití a prolínání dvou výrobních vztahů: staršího feudálního a novějšího kapitalistického (nebo aspoň jeho náznaku). Tento proces ještě zesílil v 18. století, kdy velkostatek stále více přechází, tam kde jsou k tomu podmínky, na kapitalistické formy.

Tato zjištění získaná studiem vývoje v českých zemích srovnávají dále autoři s poměry v ostatních oblastech střední Evropy. Střední Evropa přes geografickou jednotu neprojevuje v této době nějakou výjimečnou uniformitu. Působí tu různé vnitřní i vnější podmínky — různá orientace směrem na západ, východ, sever i jih. V mnohých krajích střední Evropy projevují se určité rysy podobné těm, jaké byly na západě, jinde zase těm, jaké vládly na východě Evropy. Přes tyto rozdíly bylo však ve střední Evropě při přechodu od feudalismu ke kapitalismu mnoho shod, a vývoj šel v zemích na východ od Labe přes menší časové, kvalitativní a kvantitativní rozdíly vcelku paralelně a zákonitě. Tento přechod byl nejen v oblasti hospodářské, ale také v oblasti společenských přeměn ukončen až v 1. polovině 19. století, při čemž v mnohých místech zůstaly dál četné pozůstatky a přežitky feudálního řádu. Kapitalistické prvky se však všude objevovaly mnohem dříve ve století 16. — 18.

Jako první vystoupili v diskusi se společným přispěvkem A. Spiesz a P. Horváth, kteří soustředili svou pozornost na otázku přechodu od feudalismu ke kapitalismu na Slovensku. Ve svém referátu ukázali, že přes to, že Slovensko v první polovině 18. století je ekonomickou základnou Uherska, zaostávalo hodně za západními oblastmi ČSR. Počátek manufakturní výroby, která měla i na Slovensku rozhodující úlohu při přechodu od feudalismu ke kapitalismu, můžeme podle obou autorů klást do první poloviny 18. století. Na rozdíl od českých zemí se zde mnohem více při zakládání manufaktury uplatňuje měšťanský živel, zejména obchodníci. Velkého rozmachu dosáhlo i hutnictví, avšak rozhodující význam při přechodu měl jako i jinde v Evropě lehký průmysl.

Dále autoři ukázali, že šlechtický velkostatek 16.—17. století měl čistě feudální charakter, a že o větším rozvoji režijního hospodářství můžeme mluvit až v první polovině 18. století v souvislosti s úbytkem poddaných. I v této době však mají velkostatky převážně feudální charakter, větší měrou se v nich však uplatňuje námezdní práce. Zintensivnění hospodaření na velkostatech nastupuje až koncem 18. a počátkem 19. století, ve spojitosti se zaváděním nových technologických postupů. Nové způsoby obdělávání půdy pronikají na hospodářství zámožnějších poddaných, což má za následek zesílenou diferenciaci venkovského obyvatelstva. Autoři v závěru ukazují, že narůstání rozporů mezi feudálními poměry a kapitalistickými vztahy vede k zosílení třídních bojů

a k celkovému řešení poddanských poměrů v letech 1848—1849.

S obsáhlým diskusním příspěvkem zaměřeným k důsledkům třicetileté války v české zemědělské a nezemědělské výrobě vystoupil s. J. Polišenský. Zdůraznil, že touto problematikou je třeba se zabývat ze dvou příčin: 1. V buržoasní literatuře je tato otázka stále živá a s výsledky obaženými ve většině těchto prací nelze souhlasit. 2. Je problémem, jak dálece ovlivnil válečný konflikt hospodářsko-společenský vývoj následujícího období. Tuto otázku je možné ovšem řešit jen tehdy, budeme-li se na 16.—18. století dívat jako na celek. Navrhuje, aby tato rozsáhlá problematika byla zkoumána metodou sond, které by umožnily zvládnout rozsáhlý materiál. V závěru s. Polišenský ukázal, že již na základě dnešních znalostí můžeme odmítnout úlohu Habsburků jako činitele pokrokového, neboť habsburská monarchie, bez ohledu na představy buržoasních historiků, nemění svou ve všech ohledech regresivní povahu. Na druhé straně však obraz, který po třicetileté válce nalézáme o výrobě, je vynikajícím svědectvím tvůrčí energie našeho lidu.

Dále promluvil s. Radimský, který upozornil na nutnost vydávání pramenů pro období 17.—18. století a navrhl, aby byly vydávány přednostně prameny pro hospodářské dějiny, které po osvětlení přechodu od feudalismu ke kapitalismu.

V diskusi dále vystoupil s. Rebro, který vedle několika drobnějších připomínek upozornil, že by v referátu soudruhů Klímy a Macůrka mělo být více zdůrazněno a třídně vyhraněno, kdo prováděl státní merkantilistickou politiku a v zájmu kterých třídních sil. Úloha státní moci by měla být zdůrazněna i při zavádění druhého nevolnictví v Uhersku.

Jako poslední promluvil v diskusi s. M. Hroch, který si všiml dvou úkolů studia obecných dějin pozdního feudalismu. Zdůraznil jednak význam studia obecných dějin pro hlubší pochopení našich národních dějin a jednak aktuálnost studia pozdního feudalismu pro pochopení nerovnoměrného vývoje Evropy v kapitalistickém období.

V diskusi dále vystoupil prof. Herbst z Polska, který velmi ocenil vypracovaný referát a ukázal na základní význam studia přechodu od feudalismu ke kapitalismu a podrobněji se zabýval otázkami periodisace tohoto období. Poukázal na to, že periodisace navržená v referátu A. Klímy a J. Macůrka se v některých případech neshoduje s periodisací přijímanou v oblastech, které jsou součástí zkoumaného území, a to zejména v Polsku, kde historici dělí celý tento proces na drobnější úseky. V závěru se pak prof. Herbst zabýval otázkou reluce roboty.

Další diskutující P. Ratkoš zdůraznil vedle řady drobnějších připomínek, že v referátu mělo být věnováno více pozornosti odtékání

kapitálu ze Slovenska do zahraničí, jednak přes dolnorakouskou komoru a jednak vývozem mědi.

Dále vystoupil A. Míka, který poukázal na nutnost užší koordinace práce historiků všech pracovišť a soustředění badatelské práce na komplexní řešení základních problémů. Tím je možno odstranit podle s. Míky zpracování vedlejších nebo zkonstruovaných otázek. Důležitým krokem ke splnění těchto požadavků je vypracování podrobného thematického plánu vědeckého výzkumu, kterým by se řídili historikové na všech pracovištích.

V diskusi dále vystoupil J. Petráň, který upozorňoval na to, že vznik měst a městeček v úrodných zemědělských oblastech 16.—17. století nevede ke zvýšení odbytu zemědělských výrobků, protože tato střediska mají zemědělský, nebo zemědělsko-řemeslnický charakter. V další části svého příspěvku J. Petráň ukázal, že v předbellohorských Čechách můžeme doložit formování výrobních oblastí venkova, které zásobují zemědělsky nesoběstačné „průmyslové“ oblasti, v té době osidlované. Hlavním dodavatelem tržního obilí však nejsou feudální velkostatky, ale poddani.

Dále v diskusi vystoupil s. Válka, který upozornil na to, že stále chybí komplexnější pohled na celé 16.—17. století, který by nevycházel pouze z ekonomiky, ale i z ostatních sfér historického vývoje. Problém přechodu od feudalismu ke kapitalismu bude možné řešit spolehlivěji až bude dosaženo dohody, které zjevy máme pokládat za kapitalistické, a které za jevy posilující feudalismus. V závěru s. Válka upozornil na nutnost širšího chápání třídního boje, do kterého je třeba pojímat i právní formy odporu poddaných.

V závěru odpověděli oba autoři referátu J. Macůrek a A. Klíma diskutujícími. J. Macůrek se omezil na některé zásadní pohledy na otázky, které se objevily v diskusi. Zdůraznil, že o všech otázkách, o kterých se na zasedání sekce diskutovalo, víme jen málo. S výjimkou knihy o manufakturách nemáme souhrnnější práci, která by se tímto obdobím zabývala. Složitý úkol, který před historiky pracujícími v tomto období stojí, nelze vyřešit bez kolektivní spolupráce.

Na některé konkrétní připomínky k referátu odpověděl A. Klíma. Ukázal že problém periodisace je nesmírně obtížný, protože autoři museli sladit a zaujmout stanovisko k řadě velmi rozdílných periodisačních schémat. O třicetileté válce s. Klíma řekl, že je ji možné označit za důležitý mezník ve vývoji, i když pochopitelně toto členění vývoje nelze brát striktně. K připomínce K. Rebra A. Klíma poznamenal, že autorům opravdu šlo jenom o objektivní stránku státní moci a že při tom vycházeli z teoretických vývodů Engelsových. V závěru A. Klíma odpověděl na několik drobnějších připomínek.

M. Štěpánek, D. Třešník